

Po co językowi polskiemu fleksja?

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Za chlebem*, [w:] tegoż, *Nowele wybrane*, Warszawa 1968.
- Źródło: Zenon Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, Warszawa 2020, s. 304.
- Źródło: *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, red. Elżbieta Tabakowska, Kraków 2001, s. 103.

Po co językowi polskiemu fleksja?

Źródło: Pxfuel, domena publiczna.

Fleksja to odmiana wyrazów za pomocą tzw. końcówek fleksyjnych. Dzięki środkom odmiany wiadoma jest funkcja danego wyrazu w zdaniu, np. podmiot stoi zawsze w mianowniku, dopełnienie najczęściej w bierniku itp. W językach o szyku względnie swobodnym, a do takich zalicza się polszczyzna, fleksja jest niezbędna do wyrażania relacji składniowych w zdaniu.

Twoje cele

- Wyjaśnisz, czym jest fleksja.
- Uporządkujesz kategorie morfologiczne i gramatyczne.
- Ocenisz poprawność fleksyjną wybranych form wyrazowych.

Przeczytaj

Istnieją języki, w których funkcje wyrazów w zdaniu są oddawane poprzez **szyk**. Takim językiem jest np. angielski. W języku angielskim nie ma **fleksji**, czyli odmiany wyrazów. Zdanie angielskie: *Jack informed the professor* jest zrozumiałe i jednoznaczne dla każdego, kto zna zasady budowy zdań w angielszczyźnie i wie, że **podmiot** stoi na początku zdania, po nim następuje **orzeczenie**, a po orzeczeniu – **dopełnienie**. Jest to tak zwany szyk SVO (Subject Verb Object – Podmiot Orzeczenie Dopełnienie). Dzięki jego znajomości jasne jest, że zdanie to znaczy: *Jack poinformował profesora*, nie zaś: *Profesor poinformował Jacka*.

Tymczasem w polszczyźnie mamy do czynienia z szykiem względnie swobodnym; powyższe zdanie angielskie można by oddać na dwa sposoby: *Jack poinformował profesora*; *Profesora poinformował Jack*. Istnieją subtelne różnice znaczeniowe między tymi zdaniami, jednak ogólna charakterystyka składniowo-semantyczna jest ta sama: niezależnie od różnic szyku, wyraz stojący w mianowniku to podmiot czynności, wyraz w bierniku to dopełnienie.

Języki słowiańskie należą do grupy języków fleksyjnych; relacje między elementami zdania są wyrażane za pomocą **morfemów** fleksyjnych. Morfemy te wskazują, czy dany wyraz w zdaniu pełni funkcję podmiotu (mianownik), dopełnienia (biernik, celownik), **przydawki** (końcówki przymiotnikowe) itd.

Wyrazistość funkcjonalna przypadku wykształciła się w prasłowiańszczyźnie. Pierwotnie biernik miał formę identyczną z mianownikiem. Zdanie *ojciec kocha syna* przedstawiało się: *отѣць любитъ сынѣ*. Przy szyku swobodnym nie było jasne, co w takim zdaniu pełni funkcję podmiotu, co dopełnienia. Dlatego też biernik rzeczowników męskożywotnych – czyli takich, które mają rodzaj męski, a jednocześnie oznaczają istoty żywe, np. *chłopak*, *pies* – przejął formę dopełniacza, dzięki czemu sens zdania stał się wyraźny: *отѣць любитъ сына* (później po wyrównaniach końcówek: *отѣць любитъ сына*). To, że rzeczowniki męskonieżywotne – czyli rzeczowniki rodzaju męskiego, które oznaczają przedmioty martwe, np. *stół*, *balkon* – zachowały formy biernikowe równe mianownikowym, tłumaczy się rzadkością ich występowania w roli

W języku polskim, jak w każdym języku fleksyjnym, występują również wyrazy nieodmienne. Do takich wyrazów należą przysłówki, przyimki, spójniki, partykuły czy onomatopeje.

Źródło: Pxfuel, domena publiczna.

podmiotu w zdaniach z dopełnieniem (choć takie zdania można sobie wyobrazić, np. *Konar uderzył Janka w głowę*).

Także odmiana czasownika jest w polszczyźnie istotna. Podczas gdy w języku angielskim funkcję osoby przejmują zaimek (I read, you read), w języku polskim ta rola jest przypisana **końcówkom fleksyjnym** czasownika.

Czas teraźniejszy:

1. robi-ę 1. robi-my
2. robi-sz 2. robi-cie
3. robi-ø 3. robi-ą

Czas przeszły:

1. robił-e-m/robił-a-m/(robił-o-m) 1. robil-i-śmy/robił-y-śmy
2. robił-e-ś/robił-a-ś/(robił-o-ś) 2. robil-i-ście/robił-y-ście
3. robił-ø/robił-a/robił-o 3. robil-i/robił-y

Czasownik w czasie teraźniejszym nie wyraża rodzaju; odmienia się tylko przez osoby i liczby, oddawane odpowiednimi morfemami fleksyjnymi. W czasie przeszłym i trybie przypuszczającym dochodzi jeszcze rodzaj, wyrażany morfemem poprzedzającym końcówkę fleksyjną, np. w liczbie pojedynczej dla rodzaju męskiego -ø-, tzw. zero morfologiczne (*zrobił, zrobiłby*); dla rodzaju żeńskiego -a- (*zrobiła, zrobiłaby*); dla rodzaju nijakiego -o- (*zrobiło, zrobiłoby*). Wydzielaniem i opisem funkcji morfemów zajmuje się dyscyplina nazywana **morfologią**.

Pewne zaskoczenie mogą budzić formy typu „zrobiłom”, „zrobiło”, czyli formy nijakie czasownika 1 i 2 os. w czasie przeszłym. Potencjalnie zawsze miały swoje miejsce w systemie fleksyjnym czasownika; uwzględniają je współczesne opisy gramatyczne (np. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia* z 1984 r., s. 175–177). Bywały używane przez pisarzy – od Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej przez Henryka Sienkiewicza po Jana Pawła II – czego przykładem jest poniższy fragment noweli *Za chlebem* Sienkiewicza:

Henryk Sienkiewicz

Za chlebem

Powiew morski grał mu w uszach i powtarzał jakby słowo: „Lipińce! Lipińce!”, czasem też poświstywał jakby lipinieckie fujarki; słońce mówiło: „Jak się masz, Wawrzonie? Byłem w Lipińcach”, ale śruba burzyła wodę coraz gwałtowniej i komin oddychał coraz szybciej, głośniej, niby dwa złe duchy, które ciągnęły go dalej i dalej od Lipiniec.

Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Za chlebem*, [w:] tegoż, *Nowele wybrane*, Warszawa 1968.

W języku prasłowiańskim przymiotniki odmieniały się tak jak rzeczowniki. Tutaj także pojawił się problem interpretacji, ponieważ dana forma mogła być interpretowana albo jako rzeczownik, albo jako przymiotnik. Z czasem ta równość formalna została usunięta poprzez powstanie tzw. odmiany zaimkowej przymiotnika (*dobrego* jak *jego*, *dobrą* jak *ją* itd.), która wyparła starą odmianę prostą. Dziś to właśnie końcówki fleksyjne przymiotnika pozwalają stwierdzić, że mamy do czynienia właśnie z przymiotnikiem, który w zdaniu pełni funkcję przydawki.

Słownik

dopełnienie

część zdania, przedmiot czynności wyrażonej orzeczeniem

fleksja

(łac. *flexio* – zginanie, zmienianie) dział morfologii zajmujący się odmianą wyrazów

fonem

(gr. *phonēma* – dźwięk) podstawowa jednostka systemu dźwiękowego języka

końcówka fleksyjna

morfem końcowy, służący wyrażaniu funkcji składniowej wyrazu w zdaniu

morfem

(gr. *morphe* – kształt, forma) najmniejsza grupa fonemów, która niesie ze sobą określone znaczenie

morfologia

(gr. *morphe* – kształt, forma; *logos* – słowo, myśl, rozumowanie) dział gramatyki dotyczący budowy i odmiany wyrazów

okolicznik

część zdania określająca orzeczenie

orzeczenie

część zdania wyrażająca czynność podmiotu

podmiot

część zdania oznaczająca wykonawcę czynności, obiekt procesu lub stanu wyrażonych orzeczeniem

przydawka

część zdania określająca rzeczownik lub zaimek rzeczowny

szyk

kolejność wyrazów w zdaniu, środek wyrażania relacji składniowych np. w języku angielskim

Audiobook

Polecenie 1

Wysłuchaj audiobooka, śledząc jednocześnie tekst pisany. Następnie uzupełnij mapę myśli.

Źródło: *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, red. Elżbieta Tabakowska, Kraków 2001, s. 103.

Polecenie 2

Określ, jaką kategorią morfologiczną jest dla rzeczownika rodzaj.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Który z podanych ciągów zawiera wyłącznie prawidłowe formy fleksyjne wyrazów?

- weź, licząc, rozpisawszy, przyjaciółami, przekonujący
- weź, licząc, opisawszy, przyjaciółmi, przekonywający
- weźmij, licząc, przepisawszy, przyjaciółami, przekonujący
- weźmij, licząc, zapisawszy, przyjaciółmi, przekonywający
- weź, licząc, napisawszy, przyjaciółmi, przekonywujący

Ćwiczenie 3

Ćwiczenie 4

Ćwiczenie 5

Zapoznaj się poniższymi formami czasownika, a następnie napisz, kiedy czasownik odmienia się przez rodzaj.

zjem

widzę

popatrz

skończyłem

chcielibyśmy

poszła

Ćwiczenie 6

Zaznacz symbol, jakim w językoznawstwie oznacza się tzw. zero morfologiczne.

- ö
- ɀ
- ø

Ćwiczenie 7

Zapoznaj się z tekstem o zaniku kategorii liczby podwójnej w języku polskim. Odpowiedz na pytania: Które z przytoczonych przez autora form liczby podwójnej zachowały się w języku polskim do dziś? Z formami jakiej liczby (pojedynczej czy mnogiej) współwystępują?

” Zenon Klemensiewicz

Historia języka polskiego

OSTATECZNY ZANIK FORM LICZBY PODWÓJNEJ

Na dobę średniopolską przypada ostateczny zanik form liczby podwójnej. Działo się to stopniowo. Jeszcze w XVI w. trafiały się częściej, np. *miedzy dwiema swowolnyma niewiestoma, obiema końcoma* (1521); *pojął dwie żenie* (1535); *za dwie lecie* (1540); *położywszy dwie gałązce* (Rej); *te dwie mowie* (Górnicki); *owoż mamy dwie słońcy, owoż dwie Troi* (J. Kochanowski). W XVII i XVIII w. takie wypadki stawały się coraz rzadsze, a dotyczyły zasadniczo organów parzystych, np. *dwie nam ręce, dwie nodze, dwie oczy, dwa uszy dawszy* (Potocki); także w określeniu terminów, np. *za dwie niedzieli* (Pasek); *przez dwie lecie* (Jabłonowski); sporadycznie także w innych zakresach znaczeniowych, np. *wystarczą dwie drewnie* (Kochowski); *dwie jabłce, dwie kurze, dwie babie* (Potocki); *na ręku moich* (Twardowski).

Sporadycznie trafiały się w XVI w. formy czasownikowe I. podw., np. *chcewa, pragniewa, zmiękczywa* (J. Kochanowski); *odprawiwa, znawa* (Klonowic); *napijewa, ułapiwa* (Rej); *musita, pocznieta* (Orzechowski); *kochata* (Grochowski). Że czasownikowe formy I. podw. wyszły z użycia w w. XVII i XVIII, świadczą ówcześni gramatycy [...].

Źródło: Zenon Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, Warszawa 2020, s. 304.

Ćwiczenie 8

Wyjaśnij, dlaczego mówimy *Widzę człowieka*, *Widzę kota*, ale: *Widzę stół*.

Ćwiczenie 9

Uzupełnij fragment podręcznika Renaty Przybylskiej dotyczący najczęstszych błędów fleksyjnych. Zrób to poprzez adekwatny do treści wybór brakującego elementu, mając na uwadze, że po wykrzykniku musi wystąpić forma błędna, a po słowie *zamiast* – poprawna.

Błędy fleksyjne widoczne są w niewłaściwym używaniu form odmiennych części mowy. Najczęściej polegają na:

- przypisaniu rzeczownikowi niewłaściwego rodzaju gramatycznego, np. !ten kontrol ta kontrola zamiast ten kontrol ta kontrola;
- wyborze niewłaściwej końcówki, np. !trzy kwadranse trzy kwadransy zamiast trzy kwadranse trzy kwadransy;
- zastosowaniu formy z niewłaściwą wymianą głosek w temacie, np. !kłąb kłęb zamiast kłąb kłęb, !łabądź łabędź zamiast łabądźłabędź;
- błędnym wyborze wzorca odmiany czasownika, np. !płukam, płukasz płuczę, płuczesz zamiast płukam, płukasz płuczę, płuczesz, lub pomijaniu w odmianie cząstki *nę*, np. !ciągnęła ciągnęła zamiast ciągnęła ciągnęła;
- użyciu błędnych form bezokolicznika, np. !wziąć wzięść zamiast wziąć wzięść, rozkaźnika, np. !zdejm zdejmij zamiast zdejm zdejmij [...];
- błędach w odmianie przymiotników, np. !niektózi niektórzy ludzie zamiast niektózi niektórzy, liczebników, np. !pięcioro pięć dzieci zamiast pięcioro pięć dzieci, i zaimków, np. widzę dziecko, zawołaj go je! zamiast: wawołaj go je!;
- nieodmianianiu nazwisk.

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Po co językowi polskiemu fleksja?

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

- 1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;
- 4) rozumie rolę szyku wyrazów w zdaniu oraz określa rolę jego przekształceń w budowaniu znaczenia wypowiedzi.

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń:

- 7) rozpoznaje słownictwo o charakterze wartościującym; odróżnia słownictwo neutralne od słownictwa o zabarwieniu emocjonalnym, oficjalne od potocznego.

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:

- 7) stosuje zasady etyki wypowiedzi; wartościuje wypowiedzi językowe, stosując kryteria, np. prawda – fałsz, poprawność – niepoprawność;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

- 4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

IV. Samokształcenie.

2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- wyjaśni, czym jest fleksja;
- uporządkuje kategorie morfologiczne i gramatyczne;
- oceni poprawność fleksyjną wybranych form wyrazowych.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- metoda aktywizująca - spacer klasowy.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel udostępnia uczniom e-materiały i wprowadza ich w temat lekcji.
Uczniowie zapoznają się z informacjami z sekcji „Wprowadzenie” dotyczącymi tego, czym jest fleksja.
2. Nauczyciel wraz z uczniami ustala cele zajęć i kryteria sukcesu.

Faza realizacyjna:

1. Chętny uczeń na głos odczytuje treści sekcji „Przeczytaj”. Jeśli jakieś informacje są dla uczniów zbyt trudne, mogą poprosić nauczyciela o wyjaśnienie.
2. Nauczyciel opowiada uczniom o tym, że obecnie, w epoce cyfrowej, fleksja bardzo często jest pomijana w komunikacji. Nie jest to zjawisko akceptowane przez językoznawców, jednak codzienność pokazuje, że tak się dzieje i ciężko to zmienić. Zapoznaje uczniów z fragmentem artykułu Haliny Kurek z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie pt. *Niepraktyczność polszczyzny a przemiany fleksji nominalnej w pokoleniu sieci*.
„Jak wiadomo, maksymalna długość krótkiej wiadomości tekstowej – SMS-a to 160 znaków. W związku z tym z punktu widzenia nadawcy niepraktyczne są wszystkie te litery i znaki, które w tekście zajmują więcej niż jedno miejsce, np. nawias kwadratowy wypełnia miejsce dwu znaków. Polskie litery: ą, ę, ś, ź, ć, ń, ł itd. skracają długość wiadomości ze 160 do 70 znaków. Nie dziwi więc, że pokolenie sieci, starając się przekazać odbiorcy maksymalnie obszerną treść, usuwa pewne litery, a także znaki interpunkcyjne, aby zyskać miejsce na umieszczenie pełnej informacji. [...] Ja też jestem za Martyna Wojciechowska wierze ze się uda:)
Swietne spotkanie z Agnieszka Grochowska!
Jesteśmy tam z Ewa Stańska.:)
Zgadzam się z Grażyna Antoszevska
kiedys tam z kuba
będzie rozmawiał z gwiazdą sceny muzycznej, ojcem i góralem Sebastian Karpel-Bułecka
wracajcie razem z Ania i Kuba Wojewódzki na antene!
Wejdz w chmielna potem skrec w prawo przy traffic
Spotkanie z Karolina i bartek o 19 w zdarzeniu
o 17 pod bagatela
Siedzimy nad wisla, czekamy”
3. Uczniowie wypowiadają się na temat tego, w jaki sposób oni się komunikują, czy podobnie jak we wspomnianym tekście nie stosują końcówek fleksyjnych i dlaczego.
4. Uczniowie w parach wykonują polecenia 1 i 2 z sekcji „Audiobook”. Wybrane osoby z każdej grupy referują wyniki pracy, pozostali uczniowie i nauczyciel komentują.
5. Uczniowie wspólnie w klasie wykonują ćwiczenia od 1 do 7 z sekcji „Sprawdź się”.

Faza podsumowująca:

1. Na zakończenie zajęć nauczyciel zapoznaje uczniów z kolejnym fragmentem materiału Haliny Kurek.

„Dobrą ilustracją [...] wydaje się być stosunkowo nowy, ekonomiczny sposób tworzenia imion zdrobniałych, określających, w zależności od potrzeb, i chłopca i dziewczynkę, niewymagających odmiany, por. Dami (Damianek), Dani (Danielek), Domi (Dominiczka, Dominiczek), Feli (Fela, Feluś), Gabi (Gabrysia, Gabryś), Izi (Izabelka), Juli (Julcia, Julianek), Kacpi (Kacperek), Mati (Mateuszek), Miki (Mikołajek), Moni (Moniczka), Nati (Natalka), Oli (Ola, Olek), Pati (Patrysia, Patryś), Piotri (Piotrusia, Piotruś), Stefi (Stefcia, Stefanek), Wiki (Wikcia, Wiktorek), pokoje u Sabi (= u Sabinki, Wisła, woj. śląskie) itp.”
Uczniowie mogą podać własne przykłady ukazujące zjawisko unikania końcówek fleksyjnych.

2. Nauczyciel ponownie wyświetla na tablicy temat lekcji zawarty w sekcji

„Wprowadzenie” i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego się uczniowie nauczyli?

Praca domowa:

1. Uczniowie indywidualnie wykonują ćwiczenia 8 i 9 z sekcji „Sprawdź się”.

Materiały pomocnicze:

- T. Skubalanka, W. Książek-Bryłowa, *Wariantywność polskiej fleksji*, Wrocław 1992.
- Żydek-Bednarczuk U., *Zmiany w zachowaniach komunikacyjnych a nowe odmiany językowe (Odmiana medialna)*, [w:] *Współczesne odmiany języka narodowego*, red. K. Michalewski, Łódź 2004.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Audiobook”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.